

I/3/3-24

ARCHIWISTA

BIULETYN KWARTALNY

Stowarzyszenia Archiwistów Polskich

Rok VIII

Nr 4 (31)

WARSZAWA

październik-grudzień

1972

REDAGUJE ZESPÓŁ

Andrzej Igielski, Zygmunt Kolankowski (redaktor), Regina Piechota,
Bolesław Woszczyński (sekretarz redakcji)

Adres Redakcji: Archiwum PAN, Warszawa, Nowy Świat 72, pok. 8

5919

mm. 153

Od Redakcji

Za zgodą Autora publikujemy przedruk interesującego artykułu informującego o organizacji i pracy Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, ogłoszonego w organie teoretycznym KC PZPR NOWE DROGI numer 7 z lipca 1972 r. na str. 142-146.

Działalność Centralnego Archiwum Partii, w formach jakie ukształtowała przeprowadzona ostatnio reorganizacja dawnego Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, nie była dotąd omawiana na łamach "Archiwisty". Artykuł prof. dra Janusza Durki wypełnia tę dotkliwą lukę, poruszając szereg zagadnień oraz przynosząc wiele konkretnych danych, które z pewnością zainteresują ogół naszych Czytelników.

Janusz Durko
Warszawa

Z działalności
Centralnego Archiwum KC PZPR

Działalność partii i organizacji polskiego ruchu robotniczego przez wiele lat odbywała się w swoistych warunkach, które utrudniały zarówno sporządzanie dokumentów, jak i ich przechowywanie. Nielegalność zmuszała partię i organizacje do unikania formy przekazywania na piśmie śladów swego działania. W rezultacie zachowane materiały większości partii i organizacji robotniczych działających do

1944 r. mają charakter fragmentaryczny. To, że zachowała się znaczna ich ilość, pomimo olbrzymich zniszczeń wojennych, zawdzięczać należy przede wszystkim istniejącej w tych organizacjach woli przekazania potomności śladów i dowodów swego działania.

Zmiana ustroju społecznego w Polsce po II wojnie światowej spowodowała wzrost zainteresowania badaczy historią ruchu robotniczego, jego związkami z innymi warstwami społecznymi, a także działalnością robotniczych partii i stronnictw politycznych. W tej sytuacji podstawową rzeczą stały się źródła. Zbieraniem i zabezpieczeniem materiałów zajęły się powstałe w 1946 r. archiwa PPR i PPS. Gromadziły one nie tylko akta i źródła, ale także druki i wydawnictwa. Miało to na celu uchwycenie różnorodnych i swoistych form działalności partii i organizacji robotniczych.

Zjednoczenie ruchu robotniczego w 1948 r. doprowadziło do połączenia archiwów PPR i PPS i utworzenia archiwum KC PZPR w ramach Wydziału Historii Partii KC PZPR, przekształconego następnie w Zakład Historii Partii przy KC PZPR.

Z archiwum Zakładu Historii Partii utworzono z dniem 1 kwietnia 1971 r. zgodnie z uchwałą Sekretariatu KC z 12 marca tegoż roku Centralne Archiwum KC PZPR. Przechowuje ono, zabezpiecza, porządkuje i udostępnia w celach naukowo-badawczych, polityczno-propagandowych oraz dla bieżącej działalności aparatu partyjnego:

1/ akta i drugi partii i organizacji robotniczych oraz robotniczych organizacji młodzieżowych od zarania polskiego ruchu robotniczego do czasów współczesnych;

2/ materiały międzynarodowego ruchu robotniczego z lat 1864-1940;

3/ kolekcje osobowe i spuścizny działaczy polskiego ruchu robotniczego;

4/ wspomnienia oraz relacje działaczy i członków partii;

5/ zdjęcia mikrofilmowe archiwaliów i druków uzupełniających zasób;

6/ zbiór fotografii dotyczących polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego.

W Centralnym Archiwum KC PZPR znajdują się m.in. oryginalne akta Socjalrewolucyjnej Partii "Proletariat", Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiej Partii Socjalistycznej - Lewicy, Komunistycznej Partii Polski, Rad Delegatów Robotniczych, Polskiej Partii Robotniczej, Gwardii Ludowej, Armii Ludowej i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Poza tym w Centralnym Archiwum KC przechowywane są spuścizny działaczy polskiego ruchu robotniczego, jak np.: A. Warskiego, R. Luksemburg, F. Dzierżyńskiego, I. Daszyńskiego, A. Próchnika, A. Lampego, B. Bieruta, T. Duracza i innych.

Z końcem 1971 r. Centralne Archiwum KC posiadało: 368 zespołów i kolekcji o łącznej objętości 837 mb akt/ok. 89 tys. teczek akt/, wspomnienia i relacje o łącznej objętości 138 mb /ok. 22 tys. teczek/, ok. 1 800 000 zdjęć negatywowych i ok. 1 900 000 zdjęć pozytywowych mikrofilmów akt i druków oraz ponad 28 tys. fotografii.

W Centralnym Archiwum KC przechowuje się także:

- pierwodruki dokumentów partii i organizacji robotniczych oraz robotniczych organizacji młodzieżowych i zawodowych, m.in.: stenogramy, protokoły i sprawozdania zjazdów, kongresów, konferencji, posiedzeń plenarnych i narad; programy i statuty; uchwały, rezolucje, instrukcje, okólniki, tezy, referaty itp.;
- pierwodruki publikacji działaczy ruchu robotniczego;
- prasę partii i organizacji robotniczych;

- pierwodruki dokumentów oraz centralne organy prasowe międzynarodowych organizacji ruchu robotniczego i poszczególnych partii;
- druki zwarte dotyczące historii polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego.

Ogólny zasób druków z końcem 1971 r. wynosił ok. 114 000 woluminów, w tym ok. 76 000 woluminów druków zwartych /książki i broszury/ oraz 36 099 woluminów czasopism.

Z ciekawszych pozycji można wymienić np. wydaną anonimowo w 1878 r. w Warszawie broszurę Szymona Dicksteina "Ciekawa historia", broszury Bolesława Limanowskiego "Dwaj znakomici komuniści" z 1873 r. oraz "Socjalizm jako konieczny objaw dziejowego rozwoju" z 1879 r., a także pierwsze wydanie polskie prac Marksa i Engelsa. Wśród czasopism znajduje się m.in. rękopiśmienna gazetka więzienna "Głos więzienia", sporządzona w X Pawilonie Cytadeli warszawskiej w 1878 r., "Równość", wydawana w tymże roku w Genewie, organ teoretyczny i Proletariatu "Walka Klas", który ukazywał się w Genewie w latach 1884-1887.

Bogaty zbiór stanowi legalne i tajne piśmiennictwo socjaldemokratyczne, wydawane zarówno na emigracji, jak i w kraju, oraz spuścizna piśmiennicza Komunistycznej Partii Polski i organizacji z nią współpracujących, a także Polskiej Partii Robotniczej z całego okresu jej działalności. Archiwum dysponuje największym w Polsce zbiorem prasy konspiracyjnej z okresu okupacji hitlerowskiej.

Obecny zasób Centralnego Archiwum KC zgromadzony został w ciągu wielu lat dużym nakładem pracy i środków. Wiele unikalnych materiałów uzyskano od działaczy i szeregowych członków partii, którzy przechowywali je niejednokrotnie z narażeniem życia. Znaczną część zasobu zebrano w wyniku poszukiwań w różnych archiwach i bibliotekach w kraju i za granicą oraz od osób prywatnych w drodze zakupu. Archiwum uzyskało wielką pomoc od Instytutu Marksizmu-

Leninizmu w Moskwie w postaci oryginalnych dokumentów i mikrofilmów. Są to m.in. oryginały druków SDKPiL, PPS-Lewicy, KPP oraz tzw. Archiwum Londyńskie PPS /1892-1914/, poza tym dziesiątki tysięcy mikrofilmów dokumentów, przede wszystkim SDKPiL, KPP, PPR, korespondencja Róży Luksemburg itd. Materiały te mają podstawowe znaczenie dla badań nad przeszłością polskiego ruchu robotniczego.

Centralne Archiwum KC zmierza do uzyskania możliwie pełnej dokumentacji dotyczącej polskiego ruchu robotniczego przez sporządzenie mikrofilmów i kopii materiałów przechowywanych w innych ośrodkach, a dotyczących ruchu robotniczego oraz przyjmowanie spuścizn działaczy.

Jednak z powodu fragmentaryczności zachowanych materiałów archiwalnych istotną rzeczą jest gromadzenie pamiątek, wspomnień i relacji działaczy polskiego ruchu robotniczego dotyczących organizacji robotniczych, a także wydarzeń rewolucyjnych. Pamiątniki, wspomnienia i relacje mają zatem w Centralnym Archiwum istotną wagę. Nie można sprowadzić ich roli jedynie do uzupełniania i interpretowania źródeł i dokumentów, gdyż niejednokrotnie zastępują one dokumenty, które się nie zachowały, a tym samym spełniają funkcję zastępczą akt.

Centralne Archiwum KC przywiązywało i nadal będzie przywiązywać dużą wagę do gromadzenia pamiątek, wspomnień i relacji. Część tego typu dokumentacji napłynęła od działaczy, inne zaś bezpośrednio od uczestników wydarzeń rewolucyjnych bądź została nadesłana przez referaty historii partii KW PZPR, redakcja gazet, radio i instytucje wydawnicze. Podstawowy materiał zgromadzony został jednak w wyniku zorganizowanej i planowej działalności Archiwum.

Pamiątniki, wspomnienia i relacje znajdujące się w Centralnym Archiwum KC PZPR stanowią niezwykle bogate źródło wiedzy o działalności partii politycznych i organizacji polskiego ruchu robotniczego, a także o kształtowa-

niu się klasy robotniczej i jej walki o narodowe i społeczne wyzwolenie kraju. Każde wspomnienie, relacja czy też pamiętnik, zastępuje dokument, wzbogacają zbiory Archiwum i rozszerzają jednocześnie zakres wiedzy o działalności partii. Dlatego też Archiwum spodziewa się nadal pomocy od działaczy ruchu robotniczego. Postulować również należy, aby materiały te w szerszym niż dotychczas stopniu udostępniono badaczom oraz wszystkim zainteresowanym przez ogłaszanie ich drukiem bądź w formie odrębnych wydawnictw lub publikacji na łamach czasopism.

Centralne Archiwum KC PZPR sprawuje także merytoryczny nadzór nad archiwami komitetów wojewódzkich PZPR, powołanymi w 1956 r. Archiwa komitetów wojewódzkich PZPR przechowują akta instancji terenowych PPR i PPS z lat 1944-1948, akta PZPR przejmowane sukcesywnie z komitetów wojewódzkich, powiatowych, gromadzkich, zakładowych i wybranych /w liczbie około 10 proc./ podstawowych organizacji partyjnych oraz akta organizacji młodzieżowych działających w latach 1944-1956 /ZWM, OM TUR, ZMW "Wici", ZMP/.

Zasób archiwów KW PZPR obejmuje około 8 tys. mb akt /ponad 500 tys. teczek/, w tym 506 mb akt PPR, 145 mb akt PPS, ponad 7 tys. mb akt PZPR, 265 mb akt organizacji młodzieżowych, ponad 11 tys. teczek wspomnień i relacji oraz około 24 tys. fotografii.

Zgromadzone w Centralnym Archiwum KC i archiwach KW materiały mają podstawowe znaczenie dla odtworzenia historii polskiego ruchu robotniczego i popularyzacji jego tradycji. Archiwa partyjne prowadzą systematycznie prace nad porządkowaniem zasobu, doskonaleniem informacji o jego wartości, wydają bieżącą bibliografię historii polskiego ruchu robotniczego oraz sporządzają informatory, kartoteki i inne pomoce do użytku wewnętrznego.

Dotychczas wydano: 2 tomy Informatora o zasobie Centralnego Archiwum, 4 tomy Informatora o zasobie mikrofil-

mowym. Informator o zasobie archiwów KW PZPR 1944-1948, Katalog polskiej prasy rewolucyjnej 1918-1939, Katalog wydawnictw polskiej lewicy rewolucyjnej 1918-1939, 23 numery Biuletynu Bibliograficznego, Wykazy nabytków Sektora Wspomnień i Działu Druków. Ponadto pracownicy Centralnego Archiwum KC uczestniczyli w przygotowaniu informatorów wydanych przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych o materiałach dotyczących Rewolucji Październikowej i KPP, a także publikowali w czasopismach naukowych artykuły informujące o zasobie archiwów partyjnych.

Uporządkowane i zinwentaryzowane zasoby archiwów partyjnych są udostępniane dla celów naukowo-badawczych, wykorzystywane są w pracy polityczno-propagandowej oraz bieżącej działalności aparatu partyjnego. W pracowni naukowej - czytelni Centralnego Archiwum KC - rejestruje się rocznie ok. 11 tys. odwiedzin i udostępnia się ok. 7 tys. teczek akt, ponad 1,5 tys. teczek osobowych, wspomnień i relacji działaczy, ok. 1,5 tys. szpul mikrofilmów oraz ok. 10 tys. woluminów książek i czasopism.

Z akt i druków Centralnego Archiwum KC korzystają badacze krajowi /historycy, bibliotekarze, muzealnicy, dziennikarze prasy, radia i telewizji, słuchacze szkół partyjnych, pracownicy aparatu partyjnego, działacze/ oraz historycy i bibliotekarze z ZSRR, NRD, CSRS, Bułgarii, Rumunii i innych krajów.

W latach 1969-1971 w czytelni Centralnego Archiwum KC zarejestrowano 398 tematów prac badawczych, w tym z dziejów polskiego ruchu robotniczego 130 tematów, międzynarodowego ruchu robotniczego 14, biografistyki 42 oraz 212 innych tematów z historii najnowszej. Udostępniono materiały - archiwalia i druki - niezbędne do publikacji, monografii, artykułów, referatów /189 tematów/, prac doktorskich /176 tematów/ i habilitacyjnych /22 tematy/.

Druki przechowywane w Centralnym Archiwum KC stanowią poważny zbiór materiałów do kształcenia słuchaczy nauk

społecznych, zwłaszcza historii, o czym świadczy duża liczba zarejestrowanych tematów prac magisterskich /215/, dyplomowych i seminaryjnych, przede wszystkim z Wyższej Szkoły Nauk Społecznych, Uniwersytetu Warszawskiego, Wojskowej Akademii Politycznej. Udostępnia się także akta działaczom piszącym wspomnienia.

Największe zainteresowanie badaczy wzbudzają archiwalia, prasa i druki z lat okupacji hitlerowskiej. Dotyczy to w szczególności tematyki z zakresu historii ogólnej i regionalnej. Z historii ruchu robotniczego największym powodzeniem cieszą się problemy okresu międzywojennego. Obserwuje się również systematyczny wzrost liczby osób korzystających z materiałów okresu Polski Ludowej.

Bardzo pracochłonną, ale ważną dziedziną działalności Centralnego Archiwum KC jest informacja archiwalna i bibliograficzna dotycząca poszczególnych osób lub zagadnień, sporządzana dla potrzeb niektórych wydziałów KC, placówek naukowych, wydawnictw, instytutów z krajów socjalistycznych itp. Spośród kwerend naukowych można przykładowo wymienić poszukiwania materiałów o pomocy Polaków dla jeńców, partyzantów i żołnierzy Armii Radzieckiej, współdziałaniu polskiego ruchu robotniczego z ruchem robotniczym Litwy i Azerbejdżanu, o Polakach - współpracownikach Georgi Dymitrowa, udziale Bułgarów w polskim ruchu robotniczym, obchodach 1 Maja w Polsce oraz zestawienia bibliograficzno-tematyczne dla potrzeb ośrodków propagandy partyjnej, kalendaria, chronologie itp. Rocznie Centralne Archiwum wykonuje około 400 kwerend i konsultacji o różnym zasięgu i objętości.

Odrębny zakres działalności Centralnego Archiwum KC stanowi udostępnianie zbiorów dla celów muzealnych oraz współpraca z wydawnictwami i środkami masowego przekazu. Archiwum systematycznie współpracuje z Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego, Muzeami Lenina w Warszawie i Krakowie oraz wszystkimi muzeami tego typu w kraju, udzie-

lając im pomocy przy opracowaniu i uzupełnianiu ekspozycji stałych i wystawowych. Zbiory Centralnego Archiwum ekspozowane są ponadto na różnych wystawach historycznych, organizowanych przez inne muzea centralne i regionalne. W latach 1969-1971 opracowano na podstawie zbiorów Centralnego Archiwum 23 scenariusze wystaw dla 13 muzeów.

Z materiałów Centralnego Archiwum korzystają także wydawnictwa - głównie "Książka i Wiedza" - przy opracowywaniu redakcyjnym publikacji z zakresu myśli marksistowskiej i historii ruchu robotniczego oraz historii najnowszej.

Pomyślnie rozwija się współpraca z telewizją, która wykorzystwała w ostatnich 3 latach zbiory Centralnego Archiwum przy opracowywaniu 35 filmów i reportaży telewizyjnych z historii najnowszej. Były to m.in. takie filmy, jak: "Między wrześniem a majem", "Drogi i bezdroża II Rzeczypospolitej", "Walka" - cykl leninowski, cykl "Wielcy znani i nieznani", audycja dla szkół "Wielki Proletariat", "Władysław Broniewski" i inne. Z zasobów Centralnego Archiwum korzysta Wytwórnia Filmowa "Czołówka" oraz Wytwórnia Filmów Oświatowych.

Zasoby Archiwów KW szeroko wykorzystuje się w popularyzowaniu tradycji ruchu robotniczego danego regionu w publikacjach, opracowaniach popularnych, wspomnieniach, sylwetkach biograficznych, wystawach, sesjach popularnonaukowych, jako pomoc w urządzaniu izb pamiątek itp. W latach 1969-1971 z dokumentów przechowywanych w archiwach KW skorzystano w celach naukowo-badawczych 2440 razy, a polityczno-propagandowych 206 razy. Środki masowego przekazu sięgały do dokumentów 130 razy, w tym prasa 97, telewizja 19, radio 14. Archiwa KW uczestniczyły w tym okresie w 96 wystawach okolicznościowych.

Dużej wagi zagadnieniem jest publikowanie zasobów archiwów partyjnych w postaci wydawnictw źródeł, pism działaczy i wspomnień.

Wydawane materiały źródłowe i wspomnienia są szeroko wykorzystywane przez historyków, wykładowców szkół wyższych, nauczycieli, w systemie szkolenia partyjnego.

Strukturę Centralnego Archiwum dostosowano do zadań nakreślonych uchwałą Sekretariatu KC z dnia 12 czerwca 1971 r. Składa się ono z następujących komórek organizacyjnych: 1/ Dział Zasobu /wchodzi do tego działu: Archiwum Akt, Archiwum Mikrofilmów, Archiwum Ikonograficzne, Czytelnia, Pracownia Mikrofilmowo-Fotograficzna, Pracownia Konserwacji, Pracownia Introligatorska/; 2/ Dział Opracowania i Uzupełniania Zasobu; 3/ Dział Akt Polski Ludowej i Archiwów KW PZPR; 4/ Dział Dokumentacji i Informacji Naukowej; 5/ Dział Druków /Biblioteka/; 6/ Dział Wydawnictw Źródeł; 7/ Dział Administracyjno-Techniczny.

Zgodnie z uchwałą Sekretariatu KC o powołaniu Centralnego Archiwum nadal należy kontynuować gromadzenie i opracowanie zasobów archiwów partyjnych, zwracając szczególną uwagę na systematyczne i planowe uzupełnianie nabytków, mikrofilmów, zbieranie wspomnień, relacji, kopii druków dotyczących historii polskiego ruchu robotniczego, znajdujących się w archiwach i bibliotekach krajowych i zagranicznych.

Należy w związku z tym dążyć stopniowo do rozbudowy aparatu informacyjno-naukowego archiwów partyjnych, tworzenia pomocy naukowych wyższego rzędu.

Właściwe wykorzystanie archiwów partyjnych w pracy polityczno-propagandowej oraz w celach naukowo-badawczych, jak również wzrastające wymagania w zakresie opracowania i udostępniania zasobu zakładają potrzebę stałego doskonalenia kadry pracowników Centralnego Archiwum pod względem partyjno-politycznym i zawodowym.

Centralne Archiwum zamierza kierować się w swej działalności wydawniczej perspektywnym planem edytor-skim. Główne kierunki tego planu powinny uwzględnić najważniejsze grupy dokumentów i materiałów, przechowywanych i gromadzonych w archiwach partyjnych.

Praca Centralnego Archiwum nad uzupełnianiem zasobu powinna być skoordynowana z planami naukowo-badawczymi WSNS oraz potrzebami Wydziału Propagandy i Agitacji KC, a także w miarę możliwości uwzględniać potrzeby pracy naukowo-badawczej prowadzonej w innych ośrodkach nauk społecznych, zwłaszcza historycznych.

Weronika Klonowska,
Elżbieta Paszkowska,
Halina Zubalowa
Warszawa

Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych - stan dotychczasowy i perspektywy rozwoju

Mikrofilm - nowa forma reprodukcji, zminiaturyzowana, a więc zajmująca niewielką powierzchnię, pozwalająca na szybkie powielanie /kopiowanie/ oraz powrót do formatu oryginalnego /powiększenia/ - musiała stać się szybko przedmiotem zainteresowania instytucji archiwalnych. Gromadzą one bowiem w swoich zasobach ogromne ilości zapisów z różnych okresów, zarejestrowanych na różnych materiałach, często bardzo nietrwałych i zasoby te szeroko udostępniają.

Już w okresie międzywojennym postulowali niektórzy archiwiści stosowanie mikrofilmu. Jednak dopiero po wojnie, w Polsce Ludowej, wprowadzono w archiwach mikrofilm, w miarę upływu lat w coraz większym zakresie.

Od ponad 20 lat archiwa państwowe mikrofilmują swoje materiały, kierując się różnymi celami. Zasadniczym jednak celem dla którego prowadzi się akcję mikrofilmowania jest:

1. Zabezpieczenie treści dokumentów przed zniszczeniem powstałym na skutek klęsk żywiołowych i innych - można je kopiować wielokrotnie i umieszczać w różnych miejscach.

2. Zabezpieczenie oryginałów dokumentów przed zniszczeniem na skutek częstego używania w pracowniach naukowych - udostępnia się mikrofilm zamiast oryginału.
3. Szerokie udostępnianie - korzystać z materiałów archiwalnych można nie tylko w miejscu przechowywania oryginałów. Badacze lub inni zainteresowani mogą otrzymać kopię mikrofilmu i korzystać z niej w swoich miejscach zamieszkania, bez uciążliwych przyjazdów do pracowni naukowych archiwów, co zwłaszcza dla osób mieszkających na prowincji jest ogromnym ułatwieniem.
4. Wymiana archiwaliów - można prowadzić ją jednocześnie z wieloma archiwami czy innymi instytucjami poprzez kopie mikrofilmowe.
5. Uzupełnianie zbiorów - poprzez mikrofilmowanie fragmentów zespołów archiwalnych przechowywanych w innych instytucjach krajowych oraz "poloniów" przechowywanych w instytucjach zagranicznych /w drodze wymiany mikrofilmów/.

Wstępną i bardzo ważną czynnością mikrofilmowania w archiwum jest wybór materiałów do mikrofilmowania, podejmowany zgodnie z funkcją jaką ma spełniać mikrofilm. W każdym pionie archiwów problem wyboru i przygotowania materiałów próbuje się unormować poprzez zarządzenia, instrukcje i wytyczne oparte na zdobywanych doświadczeniach. Organizowane są również narady, dyskusje i zebrania robocze w celu rozwiązania sprzecznych, kontrowersyjnych uogólnień oraz ustalenia perspektyw mikrofilmowania.

W archiwach państwowych sprawy dotyczące mikrofilmowania regulują zarządzenia naczelnego dyrektora archiwów państwowych. Zarządzenie z 1961 r. określa, że mikrofilmowaniu podlegają całe zespoły lub zbiory, części zespołów i zbiorów oraz poszczególne dokumenty. Całe zespoły lub zbiory mikrofilmuje się, o ile są opracowane i posiadają inwentarz książkowy lub kartkowy. Części zespołów można

zmikrofilmować tylko w przypadku, gdy zespół zawiera cenne materiały źródłowe, których szczególnie częste udostępnianie powoduje ich szybkie niszczenie, lub jeżeli względy techniczne nie pozwalają na zmikrofilmowanie całego zespołu lecz tylko części jego materiałów pod warunkiem, że są to materiały o dużej wartości naukowej¹.

Poszczególne archiwa państwowe opracowują roczne plany akt przeznaczonych do zmikrofilmowania i przedkładają je do zatwierdzenia Naczelnej Dyrekcji. Plany produkcyjne zmikrofilmowania zasobu archiwalnego ustala Naczelna Dyrekcja, po zgłoszeniu zdolności produkcyjnych przez poszczególne pracownie zmikrofilmowe.

W planach uwzględnia się w pierwszej kolejności materiały szczególnie cenne, oraz te, których stan fizyczny jest zły. Specjalną uwagę zwraca się na akta najnowsze, które powstały przy użyciu nietrwałych materiałów piśmieniowych i wskutek tego narażone są na szybkie zniszczenie².

Obowiązujące obecnie zarządzenia nie rozwiązują całokształtu zagadnienia zmikrofilmowania w archiwach państwowych. Wśród archiwistów, coraz częściej wyłania się potrzeba szerszego omówienia i dyskusji w sprawach wątpliwych, niejasnych i kontrowersyjnych. Już w 1959 r. na zjeździe dyrektorów państwowych pewną dyskusję wywołała kwestia zmikrofilmowania w archiwach całych zespołów. Większość dyskutantów wypowiedziała się wówczas za zmikrofilmowaniem części zespołów, pomijając w nich akta mniej ważne³.

¹ Zarządzenie nr 11 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 14 czerwca 1961 r., Zbiór Przepisów Archiwalnych, Warszawa 1962, s.241-248.

² Zarządzenie nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20 lipca 1956 r., Zbiór Przepisów Archiwalnych ..., s.245-246; Zarządzenie nr 11 op.cit., s.248.

³ Por. Archeion T XXXII: 1960, s.137.

Coraz częściej nasuwa się konieczność zmikrofilmowania akt XX w. Szczególnie pilną wydaje się sprawa zabezpieczenia akt z pierwszych lat istnienia Polski Ludowej. Dokumenty z tych czasów sporządzone są przeważnie w sposób nie gwarantujący im długiego istnienia. Pisane nietrwałym atramentem na złym papierze, nierzadko ołówkiem, są już dziś w swej znacznej części trudno czytelne. Problem selekcji tych akt jest wyjątkowo ważny i trudny.

Dyskusję nad sposobem selekcji do zmikrofilmowania materiałów współczesnych zapoczątkowano w 1967 r. na kolejnym posiedzeniu Centralnej Komisji Metodycznej przy NDAP. Podstawą dyskusji był referat Andrzeja Janowskiego i Czesława Jesionka pt. "Zmikrofilmowy sposób archiwizowania akt a zniszczenie oryginałów". Ostateczne wnioski wysunięte zostaną jednak dopiero po ustaleniu oceny poszczególnych grup najnowszych materiałów archiwalnych /ocena wartości akt administracji terenowej, ocena wartości akt administracji centralnej/.

Problemem zmikrofilmowania akt najnowszych zespołów otwartych zainteresowane są głównie archiwa zakładowe. Niektóre z nich zaczynają zmikrofilmować swoje zespoły. Archiwa zakładowe opracowują plany zmikrofilmowania we własnym zakresie. Archiwum Urzędu Rady Ministrów, na przykład opracowało wstępnie w porozumieniu z Archiwum Akt Nowych system zmikrofilmowania zespołu otwartego URM. Zespół akt został podzielony na odcinki, granicą których są zmiany organizacyjne i kancelaryjne urzędu. W pierwszej kolejności planu ujęte jest zmikrofilmowanie akt Prezydium Rady Ministrów z lat 1945-1952. W następnych etapach przewidziane jest zmikrofilmowanie akt według komórek organizacyjnych. Akta napływające do archiwum będą włączane do poszczególnych członów zespołu, a następnie zmikrofilmowane. Scalanie zmikrofilmów akt danej komórki organizacyjnej w tych przypadkach nastąpi za pomocą kartoteki ewidencyjnej. Niektóre, masowo występujące materiały powtarzalne będą zmikrofilmo-

wane przykładowo. Archiwum URM w porozumieniu z państwową służbą archiwalną podjęło próbę zastąpienia pewnych grup materiałów mikrofilmem. Chodzi tu o akta, których wymowa historyczna opiera się na ilości, natomiast treść i forma nieomal powtarza się. Są to np. akta życzeń, gratulacji, podziękowań, meldunków produkcyjnych w formie deklaratywnej itp. Akta te po zmikrofilmowaniu będą zniszczone. Zostawi się z nich jedynie egzemplarze przykładowe i również takie, które pod względem formy różnią się od pozostałych. Mikrofilm zaś będzie włączony do zespołu jako uzupełnienie⁴.

Archiwa wyłączone spod gestii Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych opracowują własne plany mikrofilmowania dostosowane do potrzeb i możliwości produkcyjnych poszczególnych pracowni reprograficznych. Ustaleniem prostym w planowaniu mikrofilmowania akt są dane ilościowe planów produkcyjnych. Znacznie trudniej już dokonać wyboru zespołów i materiałów, które w kolejności należy zmikrofilować. Dotychczasowe "wytyczne" archiwalne podają uogólniające zasady typowania materiałów do mikrofilmowania⁵. Bezpośrednia odpowiedzialność za wybór spada na archiwa i archiwistów.

Przy selekcji dokumentów bierze się pod uwagę przede wszystkim cel mikrofilmowania. W każdym jednak przypadku dominuje aspekt zabezpieczenia oryginałów przed zniszczeniem. Kwalifikowanie zatem archiwaliów musi być poprzedzone wnikliwą analizą uwzględniającą wszystkie elementy wewnętrzne, mające na celu wybranie najbardziej cennych materiałów, jak i elementy zewnętrzne /formalne/ jak czytelność, fizyczny stan zachowania itp.

⁴ Instrukcja wewnętrzna mikrofilmowania akt w archiwum URM.

⁵ Zarządzenie nr 11 i 17 op.cit., s.245-248;
Zasady sporządzania op.cit.

Oddzielnym zagadnieniem jest sprawa rejestrowania i mikrofilmowania poloników w archiwach i bibliotekach zagranicznych. Mikrofilmy sprowadzane są wyrywkowo, bez planów perspektywicznych, w znacznej mierze na zamówienie instytucji i badaczy. Mikrofilmy zamawiane są na drodze wymiany lub zakupu. Do tej wymiany materiałów archiwalnych upoważniona jest NDAP. Dla placówek i pracowników PAN mikrofilmy z zagranicy sprowadza Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN, współpracując w tym zakresie z NDAP. Na podobnej zasadzie opiera się wysyłka mikroreprodukcji za granicę⁶.

Podstawowym warunkiem celowości wszelkiego mikrofilmowania jest zagwarantowanie pełnej rozpoznawalności zmikrofilmowanych materiałów tj. zarówno ich identyfikacji jak i czytelności. W tym celu wytypowane archiwalia wymagają specjalnego przygotowania do mikrofilmowania⁷. Czynności te określają ściśle przepisy. Zarządzenia, instrukcje, wytyczne i normy zgodne są co do tego, że mikrofilmowaniu mogą jedynie podlegać zespoły i zbiory uporządkowane, zinwentaryzowane lub skatalogowane. Wszystkie prace przygotowawcze powinny być prowadzone w jednostce macierzystej oryginału, pod kierownictwem archiwisty.

Przygotowanie do mikrofilmowania zależy jest od formy zewnętrznej materiałów. Przede wszystkim od tego, czy materiały mają postać oprawnych trwale łączonych woluminów, jak księgi, kodeksy, akta szyte, atlasy, albumy, starodruki itp. czy postać luźną, przy czym każda oddzielna karta posiada samodzielną wartość, jak dokumenty w ścisłym znaczeniu, luźne arkusze dokumentacji, map, planów, grafiki itp., czy też postać złożonych z luźnych elementów całości, jak np. zbiory korespondencji, komplety wieloar-

⁶ Pismo okólne nr 12/63 Sekretarza Naukowego PAN z dnia 15 grudnia 1963 r.

⁷ Zasady sporządzania op.cit.

kuszowe jednej mapy, komplety dokumentacji naukowo-technicznej. W zależności od postaci zewnętrznych zbioru przygotowuje się jednostki.

W pierwszym etapie przygotowanie polega na prawidłowości układu jednostek w stosunku do układu nadanego w czasie porządkowania, zgodnie z inwentarzem oraz układem materiałów wewnątrz jednostki, wyłączając równocześnie dublety i materiały nie mające praktycznego i historycznego znaczenia. Kontroluje się następnie lub ustala w jednostkach foliację lub paginację. Nadto dla każdej jednostki sporządza się kartę identyfikacyjną /metryczkę/, zawierającą minimum elementów do rozpoznania mikrofilmu, a więc: nazwę archiwum, biblioteki lub innego zakładu, z którego pochodzą, nazwę zespołu lub zbioru, tytuł jednostki, sygnaturę, daty krańcowe, liczbę stron lub kart, wymiary, wykaz stron niezapisanych i inne dane rozpoznawcze. W przypadkach uzasadnionych, może być stosowane skrócenie zapisu w karcie identyfikacyjnej, gwarantujące wszakże pełną rozpoznawalność materiałów.

Archiwalia przekazuje się do reprodukcji łącznie z ich wykazem, z zachowaniem kolejności jednostek w zespole lub zbiorze. Archiwa prowadzą również książki ewidencyjne mikrofilmowanych materiałów.

Dokładne przygotowanie materiałów wymaga znacznego nakładu pracy. Fakt jednak, że mikrofilm daje nienaruszalność układu zreprodukowanych materiałów, a tym samym utrwała błędy, zobowiązuje do szczególnej odpowiedzialności za przygotowanie archiwaliów do zmikrofilmowania. Niestety, obserwuje się zjawisko niewłaściwego, niedokładnego przygotowania akt do zmikrofilmowania. Najpospolitsze błędy to: mylna paginacja lub foliacja, niedokładne lub błędne wypełnianie kart identyfikacyjnych. A przecież karta identyfikacyjna /metryczka/ mylnie wypełniona, sfotografowana na początku taśmy mikrofilmowej wprowadza korzystającego w błąd, którego nie można ustalić bez porównania z orygina-

łem. Jeżeli oryginał jest dostępny, to sprawa nie jest jeszcze groźna, jeżeli jednak oryginału nie będzie, sprawa może spowodować różnego rodzaju nawet bardzo poważne komplikacje. A przecież w perspektywie stoi przed archiwami i innymi instytucjami mikrofilmowanie akt połączone z niszczeniem oryginału. Potrzeba zabezpieczenia masowo narastającej dokumentacji współczesnej, niewątpliwie spowoduje konieczność zastosowania w pewnych przypadkach mikrofilmu zamiast oryginalnych materiałów, ze względu na powierzchnię magazynową. Źle przygotowane materiały do mikrofilmowania wpływają nie tylko na końcowy efekt o czym powiedziano wyżej, ale również na wydajność prac produkcyjnych.

Ośrodki produkcyjne muszą w takich wypadkach dokonywać poprawek czy uzupełnień na metryczkach lub też przerywać mikrofilmowanie. W przypadku, gdy produkcja odbywa się blisko miejsca przygotowywania akt konsekwencje są niewielkie, jednak przy większej odległości powoduje już duże straty.

W państwowej sieci archiwów mikrofilmuje się akta w 6 ośrodkach zlokalizowanych w Warszawie, Poznaniu, Gdańsku, Wrocławiu, od paru miesięcy w Łodzi i Krakowie. Cztery z nich, to pracownie o pełnym procesie produkcyjnym negatywów, dwa - to stanowiska pracy kamer mikrofilmowych ograniczające się do wykonywania zdjęć i przesyłające na eksponowaną taśmę do dalszej obróbki w Pracowni w Warszawie. Niestety, tylko jedna pracownia w Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie posiada prawidłowo ustawiony proces technologiczny, oparty o obróbkę taśmy w sposób zmechanizowany, z zapewnieniem właściwej kontroli warunków procesu wywoływania przez własne laboratorium chemiczne oraz pełną kontrolę gotowego produktu pod względem technicznym /m.in. pomiary densytometryczne/ oraz merytorycznym. Pozostałe Pracownie dokonują obróbki taśmy w kuwetach /na ramach/ lub w koreksach, nie dysponując warunkami do

dokonywania pomiarów gęstości a brak w kamerach "Dokumator" komórek elektronowych, którymi się wyłącznie posługują, nie pozwala im na zachowanie równego naświetlenia wszystkich klatek na filmie.

Pracownia Archiwum Dokumentacji Mechanicznej do 1968 roku również była źle wyposażona i w związku z tym zmuszona do dokonywania obróbki filmów w sposób prymitywny - na ramach w kuwetach. Dopiero zakupiona wywoływaczka "Defa" do taśmy perforowanej, a później amerykańska "Filmline" do nieperforowanej, wraz z dodatkowym wyposażeniem jak: kopiarka z regulacją światła, densytometr itp. pozwoliła na wprowadzenie właściwej technologii.

Pracownia ta, posiadająca obecnie dobre wyposażenie /w większości amerykańskie/ nie może jednak wykorzystać pełnej mocy produkcyjnej niektórych urządzeń, ze względu na brak odpowiedniej ilości pracowników i sprzętu zdjęciowego. Zwłaszcza, nie wykorzystuje maszyn wywołujących mimo, że wykonuje centralnie kopie mikrofilmowe - pozytywy i kontrnegatywy, a więc ca 250 000 mb rocznie na taśmach perforowanych i nieperforowanych.

Sześć kamer automatycznych, z tego cztery typu "Rekordak" mimo uruchamiania częściowo na dwie zmiany, wykonują rocznie przy obecnej obsadzie około 2 100 000 klatek negatywu. Stanowi to w stosunku do pozostałego sprzętu ca jedną trzecią mocy produkcyjnej.

Normy wydajności stosowane w Pracowni są dla kamer "Dokumator" przeciętnie 1200 klatek dziennie, a dla kamer "Rekordak" 1600 klatek. Normy te, są co prawda niższe aniżeli uzyskiwane wydajności w NRD czy krajach zachodnich, ale wyższe niż we wszystkich innych pracowniach w Polsce.

Na marginesie warto wspomnieć, że na przykład w archiwach NRD, nie stosuje się zupełnie kontroli merytorycznej mikrofilmów. Już w ich założeniach mikrofilmowania nie przywiązuje się dużej wagi do jakości mikrofilmów, złasz-

cza, od strony wierności tekstu reprodukcji z oryginałem. Normy ich dopuszczają 0,5% błędów, a praktycznie jest ich dużo więcej. Nastawieni na ilość nie jakość, osiągają imponujące cyfry 12 000 000 klatek rocznie. Jakość tych mikrofilmów pozostawia jednak wiele do życzenia.

W przeciwieństwie do pracowni w archiwach NRD w pracowniach archiwów państwowych w Polsce przywiązuje się dużą wagę do jakości mikrofilmów. I to zarówno od strony technicznej jak i merytorycznej. W pracowni ADM prowadzi się stałe badania gęstości optycznej, kontrastowości, pozostałości srebra i tiosiarczanu itp. Poza tym, na czytnikach sprawdza się zgodność poszczególnych części składowych mikrofilmu z normą, a jego czytelność oraz kompletność porównując mikrofilm z metryczką. Żeby bowiem mikrofilm archiwalny był pełnowartościowym musi poza warunkami technicznymi spełniać warunki takie jak:

- a/ zabezpieczenie pełnej rozpoznawalności zmikrofilmowanych materiałów, co może być osiągnięte wyłącznie poprzez nierozdzielność aparatu ewidencyjnego od tekstu materiałów, a więc mikrofilmowanie wszelkich elementów rozpoznawczych i objaśniających na jednym odcinku taśmy,
- b/ zapewnienie zredukowania pełnej treści oryginałów jak i głównych elementów wyglądu zewnętrznego.

Warunki te spełnione są wówczas, gdy prawidłowo działa kontrola techniczna i merytoryczna w pracowni. I tu, zdaniem autorek tego referatu, nie wolno robić oszczędności.

Realizacja umowy eksportowej z Cekop zawartej przez Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w 1967 r. na wykonanie rocznie 1 800 000 klatek negatywów mikrofilmu z akt genealogicznych z zasobu państwowych archiwów dla sekty Mermónów w USA, pozwoliła nie tylko uzyskać wyposażenie dla pracowni ale również "sprawdzić się" odnośnie jakości produkowanych mikrofilmów. Według opinii zagranicznego od-

biorcy, mikrofilmy-negatywy ADM są o najwyższym europejskim standardzie. Świadczy to niewątpliwie o tym, że zapewnienie właściwych warunków produkcji poprzez wysokiej jakości sprzęt, odpowiednią jakość materiału filmowego /Gevert/ wykwalifikowany personel i prawidłową kontrolę, gwarantuje właściwą jakość mikrofilmów.

Niestety, bez spełnienia wszystkich w.w. warunków nie można uzyskać dobrej jakości. W tym miejscu muszą paść słowa krytyki w stosunku do Fotonu. Taśma mikrofilmowa "Foton" odbiega bowiem daleko w swojej jakości od "Geverta". Ponieważ obecnie wszystkie pracownie posługiwac się muszą wyłącznie filmami Foton /poza produkcją eksportową/, należy stwierdzić, że niestety produkcja tzw. krajowa nie jest tak dobra. Mimo, że jak w przypadku pracowni ADM pozostałe warunki są takie same jak dla eksportowej.

Od czasu wprowadzenia do produkcji kamer Rekordak i Dokumator DA-V, zaczęto stosować w pracowniach archiwów państwowych taśmę filmową nieperforowaną. Jest ona na pewno korzystniejsza ze względu na większą klatkę, a tym samym możliwość dokonywania zdjęć z dwóch stron na jednej klatce, bez pogorszenia jakości obrazu. Dopóki jednak będą sprawne kamery Dokumator DA-IV, produkować się będzie jeszcze mikrofilmy na taśmie perforowanej.

W roku 1971 produkcja mikrofilmów w archiwach przedstawiała się następująco:

Pracownia	Stan zatrudnienia	Negatywy	Kopie użytkowe	Kopie zabezpieczające
1. Archiwum Dokumentacji Mechanicznej	20	1 984 810	140 000	82 400
2. Woj. Archiwum Państwowe w Gdańsku	3	304 350	-	-
3. Archiwum Państwowe m. Poznania i woj. poznańskiego	4	370 064	-	-

Wszystkie mikrofilmy negatywy przekazywane są po skopiowaniu przez pracownię do trwałego przechowywania w Centralnym Magazynie ADM, na szpulach z tworzywa sztucznego w odcinkach ca 30 mb. Kopie użytkowe przechowywane są w poszczególnych archiwach na ogół w odcinkach odpowiadających jednostce oryginału. Kopie zabezpieczające przechowywane są oddzielnie w 300 metrowych bębnach.

Archiwa pozostające poza siecią organizacyjną Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, tzw. archiwa wydzielone czy zakładowe, w różnym stopniu są zaawansowane w mikrofilmowaniu swojego zasobu.

Z wydzielonych archiwów, Archiwum Urzędu Rady Ministrów posiada własną pracownię mikrofilmową o jednoosobowej obsadzie. Wyposażenie oparte o system "Dokumator" stanowi: jedna kamera Dokumator DA-IV, wywoływaczka, kopiarka i czytnik oraz szereg drobnych urządzeń fotograficznych.

Produkcja wynosi rocznie 50 000 klatek mikr. negatywów. Kopii, na razie nie wykonuje się. Do niedawna używano taśmę mikrofilmową Orwo, obecnie przechodzi się na Foton - Super - Orto 35 mm. Niska wydajność urządzenia wywołującego i suszarki /30 metrów taśmy w półtorej do dwóch godzin dla każdej czynności/ nie pozwala na zwiększenie planów produkcyjnych.

Podobnie w odniesieniu do wydajności i wyposażenia przedstawia się sprawa w innych wydzielonych i zakładowych archiwach. Niektóre z nich już posiadają własne małe pracownie, inne korzystają z usług scentralizowanych w ramach własnych resortów. Pozostałe mają dopiero w planach mikrofilmowanie lub też w ogóle jeszcze o tym nie myślą mając nieuporządkowane materiały lub brak środków. Archiwum Polskiej Akademii Nauk korzysta np. z usług Pracowni Reprograficznej zorganizowanej przy Ośrodku Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN. Pracownia ta, prowadzi wszelkie prace z dziedziny mikrofilmowania i fotografii. Posiada 2 ka-

mery - DA IV i DA V oraz inne, niezbędne urządzenia. Zatrudnia kilkanaście osób. Wykonuje prace dla placówek PAN oraz w miarę luzów produkcyjnych dla innych instytucji.

O pełnym opracowaniu zbiorów mikrofilmowych w archiwach można mówić wówczas, gdy zostają one ujęte we właściwe formy ewidencji, która ukazuje stan posiadanych mikrofilmów w danym archiwum oraz umożliwia użytkownikowi szybkie dotarcie do potrzebnych mu informacji znajdujących się w tych mikrofilmach.

Wzrastająca produkcja mikrofilmów w państwowej służbie archiwalnej oraz coraz większe zapotrzebowanie użytkowników, tak dla celów naukowych, jak utylitarnych, pociąga za sobą konieczność stosowania pełnej, sprawnej i dostępnej ewidencji. Formy ewidencji zbiorów mikrofilmowych ze względu na cel powstania można podzielić na ewidencję zabezpieczającą, która stanowi zasadniczą pomoc dla gromadzącego zbiory mikrofilmowe oraz ewidencję informacyjną przeznaczoną przede wszystkim dla korzystającego z tych zbiorów. Podział ten jest oczywiście umowny i nie zawsze wyraźna jest jego granica.

W archiwach państwowych sposób prowadzenia ewidencji zbiorów mikrofilmowych regulują zarządzenia nr 11 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 14 czerwca 1961 roku.

W myśl powyższego zarządzenia i załączonej do niego instrukcji do podstawowej ewidencji zabezpieczającej w archiwach państwowych należą: karty identyfikacyjne zwane także metryczkami; księgi ewidencji archiwaliów wydanych do pracowni mikrofilmowych oraz księgi inwentarzowe mikrofilmów i fotokopii gromadzonych w danym archiwum.

Karty identyfikacyjne /zwane dalej metryczkami/ i księgi ewidencji archiwaliów wydanych do pracowni mikrofilmowej mają formę ujednoliconą dla całej państwowej

służby archiwalnej i obejmują podstawowe informacje wystarczające dla celu im stawianego.

Natomiast odnośnie ksiąg inwentarzowych to wspomniane zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych podaje jedynie rubryki ramowe, które każde archiwum może dostosować do potrzeb własnych. Centralna Pracownia Mikrofilmowa w ADM przekazuje do archiwów państwowych pozytywy mikrofilmów /tzw. użytkowe/, negatywy zaś z metryczkami oraz kopie zabezpieczające otrzymuje Centralny Magazyn Mikrofilmów. Ewidencję Centralnego Magazynu Mikrofilmów stanowią wspomniane już metryczki w układzie o kolejności numerów w obrębie każdego archiwum oraz księgi inwentarzowe, które są prowadzone oddzielnie dla negatywów poszczególnych archiwów centralnych i wojewódzkich archiwów państwowych oraz kopii zabezpieczających.

Układ ksiąg inwentarzowych mikrofilmów i fotokopii jest prosty i obejmuje numer mikrofilmu, nazwę zespołu, sygnaturę archiwalną oraz ilość klatek lub metrów bieżących taśmy. Obie formy ewidencji w Centralnym Magazynie Mikrofilmów są ze sobą powiązane. Na metryczce odnotowuje się stronę i pozycję księgi inwentarzowej, natomiast w księdze zawarta jest sygnatura archiwalna i inne dane metryczki.

Ważnym elementem ewidencji mikrofilmowej jest numer mikrofilmu umieszczony na czołowym miejscu metryczki. Numeracja mikrofilmów w Centralnym Magazynie Mikrofilmów uległa zmianie w roku 1969. Wprowadzono zmiany w kierunku ujednolicenia i zachowania ciągłości w oznaczaniu mikrofilmów w archiwach państwowych. Każde archiwum otrzymało symbol literowy poprzedzający numer mikrofilmu, który rozpoczynał się od jedynki i zachowywał ciągłość dalszych oznaczeń bez ograniczenia.

Drugi rodzaj ewidencji mikrofilmowej w archiwach przeznaczony dla korzystających to przede wszystkim publi-

kowane katalogi i informatory. Ten rodzaj ewidencji informacyjnej ma szczególną wartość ze względu na możliwości posługiwania się nimi przez szerszy krąg korzystających. Aby ewidencja informacyjna spełniała w pełni swoje zadanie, konieczne są dwa podstawowe warunki. Po pierwsze publikacje powinny ukazywać się równolegle do wzrostu produkcji mikrofilmowej w miarę zwiększania się gromadzonych mikrofilmów w poszczególnych archiwach oraz, po drugie, układ wewnętrzny katalogów powinien być w miarę możliwości przejrzysty i zwięzły i zawierać dane umożliwiające szybkie uzyskanie potrzebnych informacji.

Typowa zawartość katalogu składa się z trzech zasadniczych części: spisu treści, wstępu i właściwego katalogu. O wartości publikacji w dużej mierze decyduje układ części ostatniej. Katalogi wydane dotychczas przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych⁸ posiadają układ zgodny z siecią organizacyjną archiwów państwowych, a mianowicie: archiwa centralne oraz archiwa terenowe w porządku alfabetycznym od nazw miejscowości. W ramach archiwów mikrofilmy uszeregowano zespołami. Zapis inwentarzowy katalogu wzorowany jest na zapisach inwentarzy archiwalnych, zawiera więc wszystkie niezbędne elementy ułatwiające dotarcie do potrzebnych mikrofilmów.

Niezmiernie cenne informacje dotyczące materiałów do historii Polski, znajdujących się za granicą, zawiera katalog poloników wydany również przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych. Układ tego katalogu opiera się na alfabetycznym podziale geograficznym: kraje, w których zebrano materiały, a następnie stolice tych państw i dalej nazwy miejscowości również w porządku alfabetycznym. W ramach poszczególnych archiwów ułożono zebrany materiał według zespołów lub zbiorów.

⁸ Katalog mikrofilmów archiwalnych, t.I przygotował J.Stoch, W-wa 1962; t.II E.Brańska, W-wa 1963.

Poza katalogami publikowanymi, archiwa gromadzące zbiory mikrofilmowe, szczególnie archiwa wydzielone lub zakładowe prowadzą katalogi kartkowe, które dostatecznie informują o zawartości zbiorów. Kartka katalogowa sporządzona jest w oparciu o opis katalogowy lub inwentarzowy oryginału i zawiera wszystkie potrzebne informacje jak: tytuł jednostki, daty krańcowe, tom, liczba kart lub stron, sygnaturę archiwalną, numer mikrofilmu, liczbę klatek oraz dane dotyczące formy technicznej mikrofilmu. Ten rodzaj ewidencji rozpowszechniany jest w archiwach wydzielonych, gdzie nie zawsze występują klasyczne zespoły akt. Układ więc tych katalogów jest hasłowy według ustalonych tematów.

W oparciu o katalog kartkowy archiwa wydzielone przygotowują katalogi zeszytowe, opracowane do publikacji. Te publikacje w układzie wewnętrznym odbiegają od stosowanych dotychczas systemów uszeregowania opisów katalogowych mikrofilmów. Odrębność tę narzuca nam katalog kartkowy ułożony tematycznie. Brano tu pod uwagę sam temat i wokół wybranego zagadnienia szeregowano opisy z pominięciem układu samego zbioru mikrofilmów.

Takie założenie publikacji informującej podyktowało prawdopodobnie autorom nazwę "Informatora" a nie katalogu, co wydaje się właściwsze. Informator zbiorów mikrofilmowych zawiera dane znajdujące się w katalogu kartkowym, a jego treść, uszeregowanie opisów dyktują temat i posiadane materiały.

Uzupełnieniem informatora jest indeks osobowy lub wykaz miejscowości w układzie alfabetycznym.

Podobne układy tematyczne są stosowane w publikowanych przez Archiwum PAN katalogach mikrofilmowych w formie zeszytowej. Za podstawę opisu katalogowego publikacji informacyjnej Archiwum PAN przyjęto zwój mikrofilmowy. Układ opisu opiera się na alfabetycznej kolejności haseł, w obrę-

bie których szereguje się miejsca przechowywania oryginałów w kolejności sygnatur.

Wstęp publikacji przekazuje czytelnikowi szereg drugorzędnych wprowadzić informacji dot. spraw operatywnych przy korzystaniu ze zbiorów, niemniej użytecznych i przydatnych. Zbytecznym jest udowadnianie jak cenne są dla badacza publikowane informacje o zbiorach mikrofilmowych. Dotyczy to szczególnie zbiorów dużych o rozległych tematach czy też różnych zespołach. W archiwach zakładowych, gdzie zespół akt danego zakładu jest mikrofilmowany, ewidencja mikrofilmu i fotokopii nie jest rozbudowana. Karty inwentarza archiwalnego zastępują metryczkę. Prowadzi się księgi inwentarzowe gromadzonego zbioru mikrofilmowego oraz katalog kartkowy w układzie strukturalno-kancelaryjnym lub strukturalno-rzeczowym, który jest dostatecznie wystarczającą ewidencją informacyjną dla korzystających ze zbiorów mikrofilmowych archiwum zakładowego.

Stosowana w archiwach ewidencja zbiorów mikrofilmowych jest wystarczająca w odniesieniu do stanu posiadania, lecz niedostateczna dla użytkownika. Korzystający ze zbiorów mikrofilmowych w archiwach natrafia na trudności w odszukaniu właściwego mikrofilmu gdy zna jedynie sygnaturę archiwalną, a nie zna numeru mikrofilmu. Przypadki takich trudności są częste, gdy poszukiwane materiały nie mają katalogów mikrofilmowych w formie wydawnictwa.

Do czasu opracowania katalogów dla wszystkich materiałów zmikrofilmowanych, a z reguły są one wydawane znacznie później niż powstają zbiory mikrofilmowe, jako pomoc informacyjną mogłyby stanowić drugi egzemplarz metryczek w układzie sygnatur archiwalnych w obrębie zmikrofilmowanego zespołu.

Archiwum Urzędu Rady Ministrów usiłuje brak katalogów mikrofilmowych zastąpić dodatkową informacją w inwentarzach archiwalnych. Takie rozwiązanie jest możliwe jedy-

nie dlatego, że Archiwum Urzędu Rady Ministrów równolegle do prac porządkowych nad zasobem Urzędu przeprowadza planowe mikrofilmowanie i zamierza przy okazji publikacji inwentarza archiwalnego podać również numery mikrofilmów. Korzystający z inwentarza archiwalnego uzyska w ten sposób dodatkową informację o mikrofilmie i zbyteczne będzie odrębne opracowywanie katalogów mikrofilmowych. Ta forma ewidencji informacyjnej mikrofilmów może mieć zastosowanie przy ścisłej koordynacji prac porządkowych archiwalnych z pracami mikrofilmowymi, a więc na terenie mniejszych archiwów.

Natomiast problem ewidencji informacyjnej zbiorów mikrofilmowych w archiwach państwowych będzie narastał w miarę zwiększenia się produkcji mikrofilmów i rosnącego zapotrzebowania na materiały archiwalne użytkownika.

Wzrost produkcji mikrofilmowej uwarunkowany jest nie tylko ogromnym rozwojem techniki w latach ostatnich, ale stale rosnącą produkcją akt archiwalnych z jednej strony i wzrostem prac wydawniczych z drugiej strony.

Obserwując rozwój specjalizacji w dziedzinie prac badawczych historii Polski na przestrzeni lat 1949-1965, spostrzegamy wprost dynamiczny rozwój zainteresowań historią najnowszą. Wzrasta więc zapotrzebowanie szybkiej informacji archiwalnej w zakresie akt najnowszych, co było postulowane niejednokrotnie na zjazdach historyków.

Z zagadnieniem źródeł do historii gospodarczej Polski pokrewnie łączy się problem wykorzystania materiałów archiwalnych do rozwiązania szeregu aktualnych problemów gospodarczych. Wykorzystanie do tych celów źródeł archiwalnych tak dokumentów aktowych w ścisłym słowa tego znaczeniu, czy też dokumentacji projektowo-kosztorysowej, kartograficznej itp. może gospodarce państwowej przynieść duże oszczędności.

Powstaje więc nowy typ użytkownika zasobu archiwalnego, któremu w wielu przypadkach należy wyjść na przeciw i właśnie m.in. w formie scentralizowanej ewidencji informacyjnej mikrofilmów.

Punktem wyjścia dla scentralizowanej ewidencji informacyjnej dla materiałów archiwalnych w różnych formach jest opracowanie jednolitej, ogólnokrajowej klasyfikacji akt oraz jednolitych form ewidencji archiwalnej i mikrofilmowej, dostosowanej do aktualnych wzrastających potrzeb i możliwości wykorzystania przy zastosowaniu maszyn elektronicznych. Jedynie przy zastosowaniu najnowszej techniki i generalnym ujęciem problemu można zagwarantować sprawność ewidencji mikrofilmowej szczególnie jej funkcji informacyjnej.

Stanisław Nawrocki

Poznań

U N E S C O i archiwa

Jak wiadomo, UNESCO /United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/ powstała w listopadzie 1946 r. jako jedna z autonomicznych, wyspecjalizowanych instytucji Organizacji Narodów Zjednoczonych. Jej członkostwo posiada około 125 państw. Zadaniem UNESCO jest umocnienie pokoju i bezpieczeństwa światowego poprzez zacieśnianie międzynarodowej współpracy w dziedzinie oświaty, nauki i kultury oraz zapewnienie powszechnego poszanowania sprawiedliwości, praw i podstawowych swobód człowieka, bez różnicy rasy, płci i religii.

UNESCO jest finansowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Budżet na lata 1969-1970 wynosił około 77,5 mln dolarów.

Naczelną władzą UNESCO jest Konferencja Ogólna, składająca się z przedstawicieli państw członkowskich, z których każde dysponuje jednym głosem. Konferencja ta wybiera dyrektora generalnego, ustala program działania oraz zatwierdza budżet na okresy dwuletnie. Pomiedzy sesjami Konferencji działa Rada Wykonawcza, składająca się z 34 członków, a zbierająca się najmniej dwa razy w roku. Nadzoruje ona realizację programu działania UNESCO i jest organem doradczym dyrektora generalnego w różnych sprawach, zwłaszcza budżetowych i programowych. Codzienne sprawy UNESCO

załatwiane są przez Sekretariat, który w 1968 r. zatrudniał około 2200 dyrektorów, specjalistów i administratorów oraz około 1400 urzędników i pracowników technicznych. Około 1600 członków Sekretariatu pracuje poza siedzibą UNESCO, jako doradcy i specjaliści w różnych krajach. Personel ten rekrutowany jest z różnych krajów według klucza geograficznego. Sekretariat składa się z pewnej liczby wydziałów, referatów i biur, podzielonych na 4 sektory: a/ oświaty, b/ nauk ścisłych, c/ nauk humanistycznych i kultury oraz d/ informacji. W ramach sektora informacji znajduje się m.in. Wydział Dokumentacji, Bibliotek i Archiwów. Od 1967 r. istnieje Międzynarodowy Komitet Doradczy do Spraw Dokumentacji, Bibliografii i Archiwów.

W ramach UNESCO działa też Międzynarodowa Rada Archiwów, utworzona w 1950 r., a której członkiem jest również Polska. Rada ta otrzymuje z UNESCO dotacje finansowe na organizowanie międzynarodowych kongresów archiwalnych i konferencji Okrągłego Stołu Archiwów oraz na wydawanie swego organu pt. "Archivum" i na działalność istniejących w ramach Rady komisji problemowych /terminologii, sfragistyki itp./ Rada otrzymuje też z UNESCO dotacje na wykonanie różnych prac, szczególnie na publikowanie przewodników po materiałach źródłowych do historii narodów /Guide des Sources de l'Histoire des Nations/. Opublikowano już takie przewodniki w odniesieniu do przechowywanych w archiwach europejskich materiałów do dziejów narodów Ameryki Południowej, a w opracowaniu i przygotowaniu znajdują się analogiczne przewodniki odnoszące się do Afryki i Azji. Poza tym Rada otrzymuje dotacje na opracowania naukowe z zakresu archiwistyki. Dotacje takie umożliwiły wydanie opracowanego przez Y. Pérotina podręcznika archiwistyki tropikalnej /Manuel d'archivistique tropicale/, publikacji M. Ducheina o budownictwie archiwalnym i wyekwipowaniu archiwów w odpowiedni sprzęt /Les batiments et équipements d'archi-

ves/ oraz pracy Y.P. Kathpalii o konserwacji archiwaliów /Manuel on archives restoration/.

W oparciu o dotacje UNESCO Rada zdołała też przygotować studium o kształceniu zawodowym archiwistów oraz o prawodawstwie archiwalnym.

W 1968 r. utworzono Sekcję Międzynarodowej Rady Archiwów dla Azji Południowo-Wschodniej z siedzibą w Kuala Lumpur, przeznaczając 2000 dolarów na związane z tym wydatki.

Jedną z najważniejszych prac wykonywanych w zakresie archiwów bezpośrednio pod egidą UNESCO jest mikrofilmowanie archiwaliów w krajach rozwijających się, a zwłaszcza tam, gdzie ze względu na klimat i klęski żywiołowe materiałom tym grozi zniszczenie. Decyzję w tej sprawie podjęła Konferencja Ogólna na swej VIII sesji w 1954 r. w Montevideo. Utworzono wtedy zespół do spraw mikrofilmowania akt /Mobile Microfilm Unit/, który od 1956 r. wykonuje tę pracę na prośbę państw członkowskich, przenosząc się z jednego kraju do drugiego. Oprócz mikrofilmowania prowadzi się równocześnie szkolenie miejscowych specjalistów w tej dziedzinie. Mikrofilmuje się akta przechowywane przez różne instytucje, a więc archiwa, biblioteki, muzea, instytucje naukowe. Selekcji akt dokonują eksperci z zainteresowanych krajów, biorąc pod uwagę wartość danych akt dla nauki i kultury narodowej oraz ich stan zachowania. Bierze się pod uwagę głównie te materiały, których strata w wypadku zniszczenia byłaby niepowetowana.

Zespół wykonuje z mikrofilmowanych akt zawsze negatyw i pozytyw, z których negatyw pozostaje w danym kraju, a pozytyw - zastrzeżony dla UNESCO - zostaje zdeponowany w jednym z regionalnych centrów naukowych, gdzie może być bez trudności udostępniony. Centra te opracowują - wspólnie z zainteresowanym krajem - przewodniki po zdeponowanych tam mikrofilmach. Utworzono cztery takie centra:

1/ Instytut Panamerykański Geografii i Historii w Mexico City, 2/ Instytut Rękopisów Arabskich w Kairze, 3/ Wschodnio-Azjatyckie Centrum Badań Kultury w Tokio i 4/ Uniwersytet im. Haile Selassie I w Addis Abebie.

Od 1956-1968 r. zmikrofilmowano około 4 mln stron dokumentów w następujących krajach: Paragwaj, Panama, Salwador, Honduras, Dominikana, Barbados, Peru, Chile, Maroko, Libia, Arabska Republika Egiptu, Singapur, Malajzja, Ceylon. W 1964 r. powołano drugi zespół, który zmikrofilmował akta w Syrii, Kambodży, Indii, Iraku, na Filipinach, w Sudanie i Etiopii, a wykonał ponad milion zdjęć. W latach 1969/70 prace te przeprowadzono w Algierii, Sierra Leone i Nepalu.

W końcu 1970 r. oba zespoły zaprzestały zmikrofilmowania akt, gdyż władze UNESCO postanowiły pomagać państwom członkowskim w zabezpieczaniu cennych archiwaliów w ten sposób, że udzielać im będą funduszy na zakup sprzętu i szkolenie pracowników technicznych w tym zakresie.

Inną sprawą, którą interesowało się UNESCO, była liberalizacja dostępu do materiałów archiwalnych. W bardzo dużym stopniu przyczyniło się do tego omówione wyżej zmikrofilmowanie akt. W tym też duchu wypowiedziano się na Międzynarodowym Kongresie Archiwów w Madrycie w 1968 r. Na ten temat ukazały się także wypowiedzi w biuletynie UNESCO z 1970 r. Starania te przynoszą już rezultaty, gdyż - jak wiadomo - poszczególne państwa skracają terminy, do których nie udostępniają swoich akt.

UNESCO udziela też pomocy na archiwalne badania naukowe, poza pomocą udzielaną Międzynarodowej Radzie Archiwów. W 1952 r. taką pomoc otrzymał wspomniany Panamerykański Instytut Geografii i Historii. Chodziło o stypendia dla badaczy dziejów Ameryki łacińskiej, którzy w europejskich archiwach szukali materiałów źródłowych na temat walk o niepodległość Ameryki. Byli to m.in. badacze z Chi-

le, Meksyku i Peru. Rezultaty tych prac zostały następnie opublikowane.

Ważną formą pomocy, udzielanej przez UNESCO krajom rozwijającym się, jest wysyłanie tam ekspertów archiwalnych jako doradców rządowych w zakresie organizowania archiwów i szkolenia personelu archiwalnego. Eksperci w liczbie 14 działali od 1962 r. w kilkunastu krajach w Afryce, Ameryce łacińskiej i Azji, pracując przez okres od 1 miesiąca do dwóch lat.

W związku z udzielaniem pomocy w zakresie organizacyjnym, postanowiono opracować wzorowy projekt organizacji służby archiwalnej w jednym z krajów Afryki. Wynikiem pracy ekspertów było zorganizowanie poszczególnych archiwów /zwłaszcza centralnych/ oraz sieci archiwalnej w kilku krajach.

Inną formą działalności UNESCO w dziedzinie archiwów jest udzielanie stypendiów młodym archiwistom w rozwijających się krajach. Stypendystów tych kieruje się następnie na praktyki do archiwów w krajach europejskich lub w Stanach Zjednoczonych. UNESCO udziela też stypendiów uczestnikom Międzynarodowego Technicznego Stażu Archiwalnego, organizowanego corocznie w Archives Nationales w Paryżu. Ze stypendiów korzystało od 1963 r. kilkanaście osób, głównie z Afryki i Azji.

UNESCO zaopatruje też biblioteki w archiwach afrykańskich, azjatyckich i południowo-amerykańskich w najnowsze publikacje z zakresu archiwistyki. Przekazuje też pewne niewielkie sumy na pomoc materialną dla archiwów, np. w 1968 r. Tanzania otrzymała sprzęt archiwalny wartości 2400 dolarów.

Plany działalności UNESCO na lata 1971-1976 przyjęte zostały na XVI Konferencji Ogólnej w 1970 r. w Paryżu. Przyjęto wtedy ogólne założenie, że UNESCO pomoże państwom członkowskim, zwłaszcza rozwijającym się w organizowaniu

krajowych służb archiwalnych, zdolnych zaspokoić potrzeby władz administracyjnych i przyczynić się do rozwoju badań naukowych. Krajom tym nadal udzielać się będzie pomocy finansowej, wysyłani do nich eksperci będą pomagać przy opracowywaniu przepisów prawnych, organizowaniu sieci archiwalnej, wdrażaniu standartowych metod pracy i szkoleniu personelu. Opracowywane będą rozwiązania wzorcowe w zakresie współczesnych archiwów oraz przechowywania akt w urzędach.

Wśród szczegółowych punktów programu działania trzeba zwrócić uwagę na zwiększenie współpracy UNESCO z Międzynarodową Radą Archiwów, koncentrację wysiłków na planowaniu rozwoju służby archiwalnej w świecie w zakresie techniki /reprografia/, konserwacji materiałów, badań naukowych i szkolenia zawodowego. Prowadzone będą studia na temat możliwości stosowania w archiwach komputerów i nośników informacji odczytywanych przy pomocy maszyn.

Ekspertom UNESCO proponują dać pierwszeństwo niektórym badaniom problemów archiwalnych. Przede wszystkim proponują przeprowadzić ankietę w pięciu krajach południowo-amerykańskich /tzw. andyjskich/ na temat sytuacji tamtejszych archiwów, po czym nastąpiłaby konferencja poświęcona opracowaniu planu właściwego zorganizowania służby archiwalnej w tym rejonie świata. Przewiduje się też utworzenie regionalnych centrów szkolenia zawodowego archiwistów dla krajów afrykańskich w Akrze /Ghana/, dla krajów Azji Południowo-wschodniej w Kuala Lumpur /Malajzja/ oraz dla krajów arabskich w Bagdadzie lub Chartumie, ewentualnie również w innych regionach świata, jeśli zajdzie tego potrzeba. Wreszcie przygotowuje się długofalowy program prac związanych z systematycznym zbieraniem i ocaleniem przed zapomnieniem tradycji ustnych w rozwijających się rejonach afrykańskich, gdzie stanowią one będą niezastąpione źródło historyczne.

Z powyższego przeglądu działalności UNESCO w zakresie archiwów widać wyraźnie, że jest ona bardzo poważna i obejmuje wszystkie aspekty związane ze sprawnym działaniem służby archiwalnej. Ze względów zrozumiałych, humanitarnych, akcja ta prowadzona jest przede wszystkim w rozwijających się krajach tzw. trzeciego świata, w celu zmniejszenia dysproporcji między stanem archiwów tamtejszych i w krajach wysoko rozwiniętych. Jak dotychczas, w akcji tej najwięcej udzielali się Francuzi, Anglicy, Amerykanie i Hiszpanie. Kraje, które wyzwoliły się w ostatnich latach spod panowania kolonialistów, coraz natarczywiej domagają się od UNESCO, aby pomoc nieśli im archiwiści z krajów niezwiązanych z kolonializmem. Tym samym wzrasta możliwość pełnej międzynarodowej współpracy.

Bolesław Woszczyński
Warszawa

Mikrofilm i techniki reprograficzne w rozwoju informacji

Niejednokrotnie już sprawy dotyczące metod rozwoju informacji były przedmiotem rozważań narad i spotkań różnych środowisk zawodowych. Omawiano je również w gronie archiwistów. Dziś szczególnego znaczenia nabierają problemy związane z formami organizacji pracy.

Właśnie wiele tych spraw omówiono podczas 2-dniowych obrad I Ogólnopolskiej Konferencji pod nazwą: "Mikrofilm i inne techniki reprograficzne w służbie informacji i organizacji pracy". Organizatorem tego spotkania /10-11 maja/ był Ośrodek Postępu Technicznego Naczelnej Organizacji Technicznej w Warszawie. Skład Komitetu Organizacyjnego reprezentowali przedstawiciele Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Instytutu Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, Biblioteki Narodowej, Biura Rozwoju Środków Organizacyjno-Technicznych oraz Ośrodka Dokumentacji i Informacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk. Uczestnikami Konferencji byli przedstawiciele różnych instytucji naukowych, uczelni, zainteresowanych przedsiębiorstw i ośrodków dokumentacyjnych. Licznie reprezentowane było środowisko archiwistów i bibliotekarzy.

W czasie tych dwudniowych obrad zebrani wysłuchali 10 referatów i komunikatów, z których kilka zasługuje na szczególne potraktowanie z uwagi na zainteresowania archiwów i archiwistów.

X

W swoim wystąpieniu inż. Zbigniew Klawender dokonał przeglądu światowego stanu techniki mikrofilmowej. Wyodrębnione zostały podstawowe dwie grupy mikrofilmu: 1/ mikrofilm i jego pochodne produkty, 2/ mikrofiszki i ich pochodne produkty. Na świecie - jak się okazuje - szczególny rozwój nabierają tzw. "karty kieszeniowe" /jackets/. Są to podwójne arkusze folii przezroczystej przygotowane tak, że tworzą pewnego rodzaju kieszenie, w które wsuwa się odcinki mikrofilmu. Powstają w ten sposób "sztuczne" mikrofiszki.

Autor zobrazował technikę wykonywania mikrofilmów. Obecnie stosowane taśmy 33 mm i 16 mm nieperforowane, już w niedalekiej przyszłości ustąpią miejsca taśmom o szerokości 8 mm /są już prowadzone próby/.

Ważnym elementem jest metoda oznaczenia mikrofilmów /poszczególnych klatek/. Stosuje się dziś np. odpowiednie linie między klatkami dla oznaczenia grup dokumentów /firma Kodak/. Znana jest też metoda liczenia klatek za pomocą indeksu /przy każdej klatce znak świetlny/. Wyszukiwanie właściwego mikrofilmu odbywa się za pomocą właściwego urządzenia znajdującego się przy czytnikach /system "Image Count"/. Inna metoda to sporządzanie mikrofilmów odcinkowych o określonej długości.

W praktyce światowej rozpowszechnione są już też odpowiednie urządzenia do fotografowania materiałów źródłowych. Zastosowanie mają kamery poklatkowe /zarówno materiał światłoczuły jak i dokument znajdują się w spoczynku/.

kamery przelotowe /ciągła praca, wszystko w ruchu/, kamery specjalne do mikrofilmów oraz do mikrofisz. Przy pomocy właśnie tych urządzeń obecnie możliwe jest sporządzenie mikrofisz zawierającej na formacie A6 około 3200 obrazów dokumentów formatu A4. Z mikrofisz tej stanowiącej matrycę - matkę możliwe jest dalsze kopiowanie metodą stykową dowolnej ilości kopii.

Szczególne znaczenia nabiera obecnie połączenie komputera z kamerą mikrofilmową /system COM - Computer Output Microfilm/. Operacja cała polega na bezpośrednim przenoszeniu i rejestracji na mikrofilmie danych wyjściowych, ukazujących się na ekranie lampy katodowej komputera.

Wraz z mechanizacją rozwija się w świecie produkcja materiału światłoczułego. Ważnym stają się ulepszone urządzenia do obróbki chemicznej mikrofilmów /korekty - zestawy urządzeń, wywoływaczki przelotowe/.

Na uwagę zasługują wszelkiego rodzaju urządzenia służące do odczytania treści mikrofilmów. Znane są więc czytniki: przenośne /z ręcznym zakładaniem i przesuwaniem mikrofilmu/, zautomatyzowane /elektryczne przesuwanie mikrofilmu/. W użyciu są czytniki z urządzeniem umożliwiającym otrzymanie powiększonej kopii lub też z wbudowanym urządzeniem optyczno-elektronicznym, przy pomocy którego wybierane są poszukiwane klatki mikrofilmu.

Ogólnie, jak stwierdzono w referacie obserwuje się ... "tendencję do największej automatyzacji zarówno przy sporządzaniu samej mikroformy, jak i przy wyszukiwaniu żadanego dokumentu z danej mikroformy, przy czym coraz większy nacisk kładzie się na ucieczkę od tradycyjnego laboratorium ciemnicowego".

Kolejne zagadnienie zasługujące na specjalną uwagę archiwistów dotyczy roli i znaczenia technik mikrofilmo-

wych, a także innych technik reprograficznych w służbie zarówno informacji naukowo-technicznej, jak też ekonomicznej. Istotne problemy z tej dziedziny znalazły swoje odbicie w referacie inż. Janusza Jirowca. Autor wspominał o narastającej lawinie informacji wszelkiego rodzaju i to w różnych dziedzinach. Rejestrowanie i gromadzenie jak też samo przestrzeganie i rozpowszechnianie informacji tradycyjnymi metodami staje się coraz trudniejsze. Przewycięzenie wszystkich kłopotów nie jest możliwe na drodze powiększania produkcji papieru, wzrostu zdolności produkcyjnych drukarni czy rozbudowy bibliotek i archiwów. W rozwiązywaniu istotnych problemów pomocą staje się rozwój techniki reprograficznej i elektronicznej.

Jeżeli chodzi o rozwój informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej - jak stwierdził autor - szczególne zastosowanie znalazła technika mikrofilmowa oraz inne techniki z nią związane. Głównie chodzi o jej zalety, wśród których wymienić można m.in. stosunkowo dużą gęstość zapisu informacji, trwałość postaci mikrofilmowej oraz znaczną elastyczność /taśma w zwojach lub odcinkach, błony płaskie, karty kieszeniowe/.

W samym wykorzystaniu techniki mikrofilmowej wyróżniają się dwa kierunki: użytkowanie bierne - szeroko dziś już stosowane i w naszych archiwach /zabezpieczanie zasobów aktowych/ oraz użytkowanie czynne /wykorzystanie bezpośrednie zamiast oryginalnych źródeł; stosunkowo opornie podchodzą do tego użytkownicy odwiedzający nasze placówki/.

Z omówioną sprawą łączą się też problemy dotyczące aparatury umożliwiającej bezpośrednie wykorzystanie zminiaturyzowanej postaci dokumentu. Zasadnicze znaczenie odgrywają tu czytniki mikrofilmowe, które powinny być wygodne w obsłudze i umożliwiać czytanie przekazu źródłowego w sposób niemęczący wzroku. Właściwe zastosowanie mogą mieć

też tzw. czytniki - reproduktory, rozpowszechnione za granicą.

Jak stwierdzono, aktualny stan w służbach informacji naukowo-technicznej w Polsce jest jeszcze niezadawalający. Stosunkowo słabo wyposażone są nasze laboratoria w odpowiedni sprzęt, umożliwiający sprostanie wymogom ogólnowiatowym. Zachodzi więc konieczność radykalnego rozwiązania narastających trudności i szybkiego wprowadzenia różnych form technik mikrofilmowych i reprograficznych.

Przy omawianiu interesujących problemów nie zabrakło też głosu pracowników archiwów państwowych. Uczestnicy konferencji wysłuchali referatu Weroniki Klonowskiej, Elżbiety Paszkowskiej i Haliny Zubalowej nt. mikrofilmowania zbiorów archiwalnych, stanu dotychczasowego oraz perspektyw rozwoju /pełny tekst referatu zob. s. 12-30/.

Uczestnicy Konferencji zapoznani zostali też z aktualnym stanem krajowej produkcji urządzeń do reprografii /referat Stanisława Kutery/. Inicjatywę rozwoju w kraju odpowiednich urządzeń technicznych podjęło Zjednoczenie Przemysłu Precyzyjnego. Na rynku krajowym znane są już kserografy płytowe /z przystawkami do mikrofilmów/, termokopiarki /do otrzymywania kopii stykowych/, wyświetlarki do rysunków technicznych, wywoływaczki amoniakalne oraz elektryczne powielacze spirytusowe. Sprzęt ten jest w miarę możliwości ulepszany i coraz bardziej odpowiada wymogom stawianym przez użytkowników.

z

Obok wyżej omówionej w dużym skrócie tematyki, w innych referatach poruszone były problemy dotyczące: stanu normalizacji w dziedzinie mikrofilmu w Polsce i za granicą, organizacji i ekonomicznych aspektów zastosowania technik mikrofilmowych i reprograficznych w pracy biurowej, krajowej produkcji materiałów mikrofilmowych oraz kryteriów ich

jakości, użycia mikrofilmu jako środka usprawniającego działalność Urzędu Patentowego PRL oraz produkcji sprzętu i materiałów mikrofilmowych w Niemieckiej Republice Demokratycznej i Czechosłowacji.

Problemy poruszane w referatach wywołały żywą dyskusję, w której zabierali głos również pracownicy archiwów i bibliotek. Jak stwierdzono w podsumowaniu sprawy rozwoju różnych technik reprograficznych stają dziś na porządku dnia. Postęp w tym zakresie zapewnić może wspólne działanie wszystkich ośrodków zainteresowanych rozwojem informacji naukowo-technicznej.

NOWE WYDAWNICTWA ARCHIWALNE

Bohdan Ryszewski, Archiwistyka. Przedmiot, zakres, pojęcie. Studia nad problemem. Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Rocznik 76, z.2, Warszawa-Poznań 1972, ss.108, cena 24 zł.

Praca doktorska archiwisty toruńskiego, pracownika naukowego Zakładu Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu składa się z 4 rozdziałów. Omawia w nich Autor kolejno zarys rozwoju archiwistyki, rozważa zagadnienie jej naukowości, dalej przedmiotu i zakresu oraz podziału archiwistyki. Praca opatrzona jest wstępem oraz zestawem wybranej literatury przedmiotu. Zakończona przejrzystą graficzną propozycją struktury archiwistyki. Praca dra B.Ryszewskiego stanowi rzadki u nas przykład opracowania teoretycznego.

Archiwy Akademii Nauk Socjalistycznych Stran, Bibliografia, wydanie 1, 1917-1968, oprac. Ju.A.Winogradow, Izd. "Nauka", Leningrad 1971, ss.256 /tytuł również w jęz. niemieckim/.

Wydana jako owoc współpracy Archiwów Akademii Nauk krajów socjalistycznych bibliografia jest opracowaniem zbiorowym, podającym informacje bibliograficzne o pozycjach związanych z działalnością i pracą archiwów Akademii Nauk Bułgarii, Węgier, NRD, Polski, ZSRR, Czechosłowacji. Zestawienie obejmuje ogółem 1000 pozycji, uzupełniają je

indeksy osobowy i geograficzny w dwóch seriach alfabety rosyjskiego i łacińskiego. Podobnie ułożony jest wykaz skrótów. Ponadto dołączono słowniczek wybranych terminów: rosyjsko-niemiecki i niemiecko-rosyjski.

Podkreślić należy, że wszystkie opisy bibliograficzne oddane są w języku oryginału oraz opatrzone tłumaczeniem na dwa podstawowe języki tomu: rosyjski i niemiecki. Dział polski opracowany przez dra S.Chankowskiego /Archiwum PAN/ obejmuje ok. 300 pozycji.

Inwentarz archiwalny Ruchu Naturalnego Ludności 1948-1967. Warszawa 1972, Wyd. GUS, Statystyka w dokumencie archiwalnym nr 11, ss. XIV + 110, cena 9 zł.

Kolejne wydawnictwo Centralnego Archiwum GUS informuje o materiałach statystyki ludności w ciągu dwudziestolecia powojennego. Publikacja obejmuje tablice statystyki małżeństw, urodzeń i zgonów w różnych przekrojach tematycznych, czasowych, terytorialnych i administracyjnych. Dane inwentarza poprzedza wstęp omawiający organizację badań statystycznych ruchu naturalnego ludności. Inwentarzem objęto 1241 pozycji.

x

Czytelników "Archiwisty" zainteresować może informacja, że pismo nasze zostało ostatnio omówione w wychodzącym w NRF czasopiśmie "Der Archivar", wydawanym w Düsseldorfie. W numerze 3 za lipiec 1972 na szpalcie 317, ukazała się pt. "Czasopismo Stowarzyszenia Archiwistów Polskich" ogólna notatka charakteryzująca biuletyn "Archiwista".

P R A S A
O A R C H I W A C H I A R C H I W I S T A C H

W publikowanym niżej przeglądzie prasowym zamieszczone zostały krótkie informacje dotyczące problemów archiwalnych i naukowych, które ukazały się ostatnio na łamach centralnych pism codziennych.

X

Na uwagę Czytelników "Archiwisty" zasługuje interesująca wypowiedź profesora dra Zbigniewa Wójcika o działalności i zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych /ŻYCIE WARSZAWY z 27 lipca/. Jest to odpowiedź na fragment artykułu ogłoszonego przez Krzysztofa T. Toeplitza, w którym to autor stwierdził, że ... "podobno w Pałacu Krasińskich znajduje się obecnie Archiwum Akt Dawnych czy też składy tego archiwum, które mało kogo interesują". /"Życie i Nowoczesność" z 13 lipca/. Prof. Wójcik prostuje błędną informację, wyrażając zdziwienie z takiego stosunku publicysty KTT do spraw archiwalnych. Równocześnie w dalszej części notatki przytacza bliższe dane o tej zasłużonej dla nauki i społeczeństwa placówce. Otóż w Archiwum Głównym Akt Dawnych /ul. Długa 7/ znajdują się m.in. dokumenty i akta z lat 1376-1796 dotyczące Miasta Warszawy. Badacz sięgnąć może do archiwum dyplomatycznego dawnej Rzeczypospolitej /XVI - XVIII w./, a w nim znajdzie m.in. oryginał traktatu oliwskiego z 3 maja 1660 roku, kolekcję listów, które Jan III Sobieski otrzymał od współczesnych mu monarchów z gratulacjami z powodu wielkopomnego zwycięstwa pod Wiedniem

w 1683 r., czy też pergaminowy oryginał traktatu pokojowego między Polską a Rosją z roku 1686. Uwagę przyciągają oprawne księgi Metryki Koronnej z XVI - XVIII w. Akta i dokumenty proveniencji państwowej uzupełniane są przez wielkie archiwa rodzin magnackich - Radziwiłłów, Potockich, Zamoyckich, Branickich. "Sądzę - pisze prof. Wójcik - że nie ma Polaka, który by nie zatrzymał się ze wzruszeniem przed jednym z najciekawszych dokumentów naszej przeszłości narodowej - oryginałem Konstytucji 3 Maja czy też przed aktami procesu Romualda Traugutta i członków Rządu Narodowego z 1863/64 r. A akta Powstania Kościuszkowskiego, akta procesu "Proletariatczyków", akta Rewolucji 1905 r. i wiele, wiele innych".

ŻYCIE WARSZAWY z 7 lipca zamieszcza obszerną informację o działalności Centralnego Archiwum Wojskowego. Funkcjonująca już od 27 lat instytucja przechowuje akta proveniencji wojskowej od roku 1914. Archiwum rozrosło się do potężnego ośrodka dysponującego dziś ponad 12 tys. metrów akt. Zgromadzone materiały źródłowe z lat międzywojennych, okresu okupacji i ludowego Wojska Polskiego /od chwili jego powstania na terenie Związku Radzieckiego w 1943 r./ - są przedmiotem zainteresowania przede wszystkim historyków wojskowych i słuchaczy uczelni wojskowych. Korzystają też pracownicy placówek cywilnych, studenci, a także publicyści. W minionych 27 latach z usług pracowni naukowej CAW skorzystało ponad 7 tys. osób. Poza udostępnianiem akt prowadzona jest praca związana z wydawaniem zaświadczeń o przebiegu służby wojskowej. Ogółem wydano już ponad 300 tys. zaświadczeń. Archiwum posiada własne laboratorium mikrofilmowe oraz pracownię introligatorską.

ŻYCIE WARSZAWY z dnia 14 czerwca przynosi ciekawą informację o działalności tajnego nauczania w latach 1939-1945. Jak z niej wynika Zespół Badawczy Dziejów Oświaty Polskiej Akademii Nauk ma już bogaty zbiór archiwalny oraz

7 tomów /ósmą w druku/ własnych publikacji na temat tajnego nauczania w okresie II wojny światowej, zorganizowanego po zlikwidowaniu polskich szkół przez okupanta. Przy okazji Zespół zwraca się z apelem o przekazywanie dalszych informacji źródłowych o działalności w kraju i poza jego granicami ośrodków tajnego nauczania /adres: Oddział PAN - Zespół Badawczy Dziejów Oświaty w latach okupacji hitlerowskiej, Kraków, ul. Sławkowska 17/.

"Od starodruków do przyszłości regionu" to artykuł, który ukazał się w TRYBUNIE LUDU z 15 czerwca, w 150-lecie Towarzystwa Naukowego Płockiego. Czytelnik dowiaduje się o bogatych zasobach bibliotecznych zasłużonego Towarzystwa /m.in. pierwsze wydanie "De revolutionibus orbium coelestium" M. Kopernika z 1543, mapa Księżyca Jana Heveliusza z 1645 r., pierwsza w świecie książka o rakietach z roku 1650 K. Siemienowicza/. Ponadto na uwagę zasługują: pergaminowy Statut Łaskiego z roku 1506, a też 12 tysięcy innych równie cennych starodruków. Płockie Towarzystwo nadal gromadzi materiały źródłowe z przeszłości, prowadzi badania naukowe, organizuje sesje, sympozja, odczyty oraz pokazy okolicznościowe najcenniejszych przekazów źródłowych. Jest to jedna z bardziej zasłużonych dla Mazowsza placówek naukowo-badawczych.

Na uwagę zasługuje informacja zamieszczona w SZTANDARZE MŁODYCH z 24 czerwca br. pt. "Koniec archiwalnych kłopotów". Otóż dwaj włoscy archiwiści prof. Salvatore Garbone i dr Raoul Gueze z archiwum rządowego w Rzymie na zlecenie Międzynarodowej Rady Archiwów opracowali studium na temat zasad funkcjonowania typów archiwów i zarządzania nimi. Wydany w Rzymie przez tych archiwistów przewodnik ma za zadanie wyjaśnić wszystkie wątpliwości dotyczące klasyfikacji akt. Publikacja ta obejmuje dane o strukturze, personelu, źródłach dokumentacji, gromadzeniu nowych materiałów, usuwaniu zbędnych dokumentów itp.

"Problemy współczesnej informatyki" to tytuł notatki ogłoszonej w TRYBUNIE LUDU z 30 maja. Czytelnik dowiaduje się z niej o konferencji naukowo-technicznej zorganizowanej przez Naczelną Organizację Techniczną w Warszawie. Głównym przedmiotem dwudniowych obrad były współczesne metody zarządzania, oparte na osiągnięciach matematyki i cybernetyki. Zainteresowanie uczestników konferencji wzbudził m.in. referat dyrektora generalnego Krajowego Biura Informacji o problemach polskiego systemu informatycznego. Krajowy system informatyczny dzielić się będzie na państwowy system informatyczny oraz systemy resortowe. Przewiduje się uruchomienie kluczowych systemów, a m.in. tzw. "Sokrates" - do sterowania problemami węzłowymi nauki i techniki. Podając tę informację pragniemy zainteresować bliżej wszystkich pracowników archiwów tak ważną problematyką rozwoju informatyki w kraju, która wchodzi w stadium pełnej realizacji i w dużym stopniu wiąże się z funkcjonowaniem naszych placówek.

Grono pracowników archiwalnych zainteresują również wiadomości dotyczące przygotowań do II Kongresu Nauki Polskiej. To wielkie wydarzenie organizowane jest pod hasłem "Nauka w służbie narodu". Jak donosi prasa centralna /ŻYCIE WARSZAWY z 5 kwietnia i 27 maja; TRYBUNA LUDU z 26 czerwca/ podjęta została decyzja, że Kongres odbędzie się w Warszawie w czerwcu 1973 r. Przygotowania do niego ... "powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności badań naukowych i podniesienia poziomu nauki polskiej" /ŻYCIE WARSZAWY z 27.05/. Głównym zadaniem Kongresu będzie wytyczenie kierunków rozwoju nauki na najbliższe 10-15 lat, określenie kierunków i metod kształcenia kadr oraz sposobów pogłębiania międzynarodowej współpracy naukowej. Kongres wypowie się także w sprawie systemu organizacji i zarządzania działalnością badawczą. Należy żywić nadzie-

ję, że wśród bogatej problematyki obrad znajdzie się też miejsce na zasygnalizowanie zagadnień ogólnoarchiwalnych.

Jak się dowiaduje Redakcja "Archiwisty" w pracach przygotowawczych II Kongresu N.P. bierze również udział zespół do spraw archiwistyki i archiwów działający w ramach podsekcji Dokumentacji i Informacji Naukowej. Zespół pracuje w składzie dr L.Chajn, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, dr Cz.Biernat, prof.dr Z.Kolankowski, doc.dr A.Tomczak, w oparciu o współpracę z szerszą grupą konsultatywno-doradczą. Zespół opracował już i przekazał władzom podsekcji odpowiednie materiały przedkongresowe, które były też przedmiotem obrad Rady Archiwalnej przy NDAP w początkach lipca br.

Nawiązując do spraw II Kongresu Nauki wskazać należy na jeszcze jedną informację zamieszczoną w ŻYCIU WARSZAWY z 29 czerwca. Dowiadujemy się w niej o posiedzeniu członków Komitetu Nauk Historycznych PAN oraz podsekcji nauk historycznych II Kongresu Nauki Polskiej. W czasie obrad referat podstawowy wygłosił prof.dr H.Samsonowicz. Stwierdził on, że obecnie ok. 10 tys. osób legitymuje się dyplomem historii, archeologii czy etnografii. Z tej liczby 35% zatrudnionych jest w szkolnictwie, 20% w uczelniach i tyleż samo w administracji państwowej oraz aparacie partyjnym. W referacie i dyskusji podkreślono duży dorobek polskich nauk historycznych. Zwrócono też uwagę na słabości m.in. zbyt dużą koncentrację pracowników nauki w Warszawie /31%/ oraz proporcje młodszych pracowników do tzw. samodzielnych pracowników nauki w niektórych ośrodkach /0,8 : 1/. Referat opracowany został w oparciu o materiały zebrane przez 24 zespoły robocze uczestniczące w pracach przedkongresowych.

Oprac. B.W.

Numer zamyka się w dniu 31 sierpnia 1972 r.

SPIS TREŚCI

J. Durko: Z działalności Centralnego Archiwum KC PZPR . . .	1
W. Klonowska, E. Paszkowska, H. Zubalowa: Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych — stan dotychczasowy i perspektywy rozwoju	12
S Nawrocki: UNESCO i archiwa	31
B. Woszczyński: Mikrofilm i techniki reprograficzne w rozwoju informacji	38
Nowe wydawnictwa archiwalne	44
Prasa o archiwach i archiwistach	46

Cena numeru zł 7,50
dla członków SAP — bezpłatnie